

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

ȘCOALA DOCTORALĂ

**DIECEZA ROMANO-CATOLICĂ DE IAȘI (1948-1977): ÎNTRE REZISTENȚĂ ȘI
COABITARE**

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

COORDONATOR:

Prof. univ. dr. Gheorghe Iacob

DOCTORAND:

Andrei Puiu

IAȘI

2023

CUPRINS

ABREVIERI

INTRODUCERE.....	5
------------------	---

I. STATUL COMUNIST ȘI ATITUDINEA FAȚĂ DE BISERICA CATOLICĂ.....23

I.1. Raportarea lui Marx, Engels și Lenin asupra religiei.....	23
I.2. Politica religioasă a statului sovietic (1917-1940): repere generale.....	28
I.3. Bisericile Catolice locale din Europa central-estică după 1945: o perspectivă comparativă.....	48
I.4. Biserica Romano-Catolică din RPR: 1948-1951.....	71
I.5. Concluzii.....	99

II. DIECEZA ROMANO-CATOLICĂ DE IAȘI ÎNTRE 1948-1951: REZISTENȚA.....102

II.1. Dieceza de Iași în timpul celui de al Doilea Război Mondial (studiu de caz).....	102
II.2. Anton Durcovici – episcop romano-catolic de Iași: 1948-1949.....	127
II.3. Marcu Glaser – administrator apostolic al Diecezei de Iași (1949-1950).....	166
II.4. Preotul Gheorghe Petz – t al Diecezei de Iași.....	168
II.5. Preotul Wilhelm Clofanda – Ordinariu substitut al Diecezei de Iași.....	176
II.6. Concluzii	182

III. DIECEZA ROMANO-CATOLICĂ DE IAȘI ÎNTRE 1951-1977: COABITAREA.....	185
III.1. Preotul Petru Pleșca în vizorul autorităților comuniste: 1948- 1950.....	185
III.2. Petru Pleșca – Provicar al Arhidiecezei de Bucuresti-Iași (1951).....	192
III.3. Implicațiile imediate ale Conciliului Vatican II asupra Diecezei de Iași.....	215
III.4. A doua vizită la Roma a episcopului titular Petru Pleșca (1968).....	227
III.5. Raporturile dintre preoții diecezani și episcopul titular Petru Pleșca (1970- 1977).....	242
III.6. Concluzii.....	259
CONCLUZII.....	262
BIBLIOGRAFIE.....	267

Politica religioasă implementată în Rusia de regimul bolșevic în frunte cu Lenin imediat după 1917 a constituit – la nivel conceptual – modelul de urmat în domeniu și de țările comuniste din spațiul european răsăritean după 1945. Firește, fără a relua violențele inimaginabile împotriva clericilor de toate confesiunile inițiate de guvernul Lenin – apoi, și mai necruțator, de regimul stalinist al anilor '30. „Modelul sovietic” al politicii religioase a fost implementat prima oară în afara granițelor URSS cu prilejul ocupației Lituaniei. Situația era totuși diferită de cea din interiorul statului sovietic, dat fiind că Biserica Romano-Catolică din mica republică baltică se bucura de statutul de cult majoritar. În același timp, era o componentă esențială a însăși construcției națiunii lituaniene. Recurgând la propriul mod de abordare a Bisericii Ortodoxe Ruse, sovieticii au pus în aplicare un plan menit să aducă sub control ierarhia romano-catolică lituaniană prin apelul la cooptarea de partea puterii politice a clericilor de rang inferior. În bună măsură, strategia aplicată în Lituania avea să fie aplicată – la o scară mult mai mare – în statele din estul Europei după sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. Au fost vizate îndeosebi țările tradițional catolice, precum Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia.

Alături de exigențele ideologice ale marxismului ce dictau debarasarea societății comuniste de sentimentul religios, bisericile catolice locale din estul Europei ridicau dificultatea majoră a dependenței lor absolute din punct de vedere spiritual și administrativ de Sfântul Scaun. Or, la începutul Războiului Rece, prin vocea lui Stalin, Uniunea Sovietică avea să dicteze liderilor comuniști locali să „naționalizeze” bisericile catolice latine, pentru a se distanța de autoritatea supremă a papei de la Roma, considerat un aliat ferm al „lagărului imperialist”. În fața acestor tendințe, ierarhia romano-catolică din spațiul est-european a adoptat două direcții majore, reprezentate de clericii cei mai proeminenți. În vreme ce cardinalul Mindszenty a practicat rezistența deschisă și internațională față de atacurile autorităților comuniste din Ungaria de a controla Biserica, cardinalul polonez Stefan Wyszyński s-a orientat către afișarea unei disponibilități a Bisericii de a perfectă o „înțelegere” cu regimul comunist de la Varșovia. Dincolo de poziționările adoptate de ierarhii amintiți, regimurile comuniste din regiune au procedat oricum la: confiscarea proprietăților deținute de bisericile catolice locale, arestarea membrilor ierarhiei, precum și a clericilor de rang inferior, au interzis existența ordinilor monahale ș.a.m.d.

În România comunistă, lucrurile aveau să se desfășoare după un scenariu similar. Componenta „originală” pare totuși a fi gradul ridicat de violență practicat de autoritățile comuniste împotriva comunității catolice din România. Din rațiuni ce țineau de consolidarea

regimului, liderii săi au recurs la desființarea brutală a cultului greco-catolic, emblematic pentru construcția identității statului român. Mai apoi, conform ordinelor date de Stalin la conferința Cominformului de la Karlsbad (1949), partidul-stat a trecut la campania de „naționalizare” a Bisericii Romano-Catolice, camuflată sub vălul “Luptei pentru Pace”. În cursul implementării acestor decizii, regimul de la București a făcut numeroase arestări din rânduri clericilor și credincioșilor romano-catolici. Practic, în vara anului 1949 cultul a rămas fără ierarhie. Cu toate acestea, prin măsura lui Pius al XII-lea de suspenda în România prevederilor Dreptului Canonic și a introduce în fruntea episcopiiilor pe așa-numiții ordinari substituiți, regimul comunist a eșuat în planul său de a crea o biserică romano-catolică „paralelă”. În schimb, grație implementării unui suport juridic restrictiv, a izbutit să aducă sub control structura organizațională a cultului. Din cele cinci dieceze tradiționale au rămas formal în funcțiune doar două. La conducerea Arhidiecezei din capitală, partidul-stat a numit un cleric fidel. Acesta avea printre altele sarcina de convinge cât mai mulți confrăți de a adopta linia politică a noilor autorități pentru a beneficia de avantaje – cum ar fi cel al salariului de la stat. În schimb, orice cleric ce se remarcă prin comportamentul ostil față de regim intra imediat în atenția autorităților de forță.

Dieceza Romano-Catolică de Iași a fost forțată de autoritățile comuniste să fuzioneze cu Arhidieceza din București. Inițial, episcopul Anton Durcovici nu a recunoscut această inițiativă. Mai mult, imediat după preluarea scaunului episcopal catolic din Moldova, Durcovici a inițiat un program de vizite pastorale menit să acopere întreaga eparhie: parohie cu parohie, filială cu filială. Scopul întâlnirilor consta în avertizarea credincioșilor, într-un mod mai mult sau mai puțin direct, asupra pericolelor ridicate de noul regim politic comunist în privința practicării cultului religios romano-catolic. „Turneul” clerical al episcopului de Iași avea să se prelungească în 1949 și în spațiul arhidiecezei Bucureștilor, din moment ce Durcovici primise din partea Suveranului Pontif jurisdicția și asupra arhidiecezei de la sud de Milcov.

Răspunsul autorităților nu s-a lăsat așteptat. În vara anului 1949, la scurt timp după reținerea episcopului de Alba Iulia Márton Áron, structurile de forță l-au arestat în plină stradă și pe ierarhul Anton Durcovici, în localitatea Popești-Leordeni. Între timp, ca efect al vizitelor pastorale din Moldova, începând cu a doua jumătate a anului 1948 și prima jumătate a lui 1949 s-au înregistrat în spațiul est-carpatic multiple ciocniri ale sătenilor catolici cu forțele de Securitate. Cei din urmă erau mandatați să aresteze diverși preoți. În replică însă, sătenii din localitățile catolice grupate îndeosebi în jurul orașelor Bacău și Roman au pus în practică acțiuni cvasi-

organizate de rezistență. În condițiile pregătirii precare a primilor „securiști”, precum și nivelului scăzut a prezenței cadrelor partidului-stat în regiunea în cauză, localnicii catolici moldoveni au reușit în repetate rânduri să împiedice acțiunile structurilor de forță. Ciocnirile cele mai intense din punctul de vedere al violenței s-au petrecut în localitățile băcăuane Cleja, Valea Seacă, Butea sau Fărăoani – localitate unde avea să asiste la desfășurarea ostilităților și șeful Securității din Iași, N.V. Pandelea.

Elanul catolicilor din acest spațiu a fost stăvilit de regim și prin arestarea liderului „franciscanilor”, superiorul provincial Anton Bișoc. Autoritățile au luat ulterior în calcul accentuarea bruscă a presiunii structurilor de forță asupra localnicilor. În fond, autoritățile comuniste locale funcționau sub controlul clericilor catolici. După arestarea lui Durcovici, la șefia episcopiei au venit Marcu Glaser, urmat de ordinarii substituți Gheroghe Petz și Wilhelm Clofanda. Cei trei clerici, în limitele impuse de împrejurări, au încercat să mențină linia de rezistență în raport cu cadrul legislativ impus de regim asupra vieții religioase. Însă după moartea subită a lui Glaser, regimul de la București a procedat la arestarea ultimilor doi ordinari substituți. Eparhia catolică moldoveană a mai fost vulnerabilizată de asemenea prin arestarea a numeroși clerici diecezani sau simpli credincioși.

În privința provinciei franciscane, clericul Alois Herciu, locțiitorul de provincial al Ordinului Fraților Minori Conventuali din Moldova, avea în plan să activeze o procedură solicitată Sfântului Scaun de către predecesorul său cu privire la „intrarea” supușilor săi ierarhici în rândurile clerului diecezan. Măsura viza evitarea arestării fraților conventuali de către autorități, hotărâte să se debaraseze de ordinele monastice catolice. La începutul anului 1951, situația diecezei ieșene era destul de sumbră. Doi ordinari substituți aflați în arest, preoții „franciscani” se aflau de asemenea în situație de nesiguranță, multe parohii rămăseseră fără preot. Presiunea exercitată de regim dăduse rezultate în spațiul Moldovei. Nu mai era cazul inițierii de revolte din partea localnicilor. Între timp, preotul Petru Pleșca preluase dieceza în calitate de ordinar substituit în succesiune, la decizia lui Gheorghe Petz. În martie 1951, după arestarea curajosului Wilhelm Clofanda, Pleșca preluase legitim autoritatea jurisdicțională. Oficialii guvernamentali aveau să afle cu rapiditate identitatea noului ordinar de la Iași. Prin urmare, încă de la preluarea demnității ecleziastice, Petru Pleșca fusese invitat la sediul regional al Securității din Bacău pentru a fi pus în temă în legătură cu comportamentul instituțional ce trebuia adoptat. Pleșca a fost primul ordinar substituit din țară recunoscut de Ministerul Cultelor. Faptul arată că liderul eparhial catolic al moldovenilor

consimțise practicarea unei atitudini de colaborare cu autoritățile comuniste; cu toate că în anii anteriori era descris drept unul dintre cei mai „rezistenți” preoți. În continuare, în anul 1952 Pleșca și-a început relația directă de colaborare cu Securitatea, în calitate de agent informator. Practic, jocul ambiguu de susținere și opoziție a Securității a modelat întreaga carieră a lui Pleșca în fruntea catolicilor moldoveni.

Ordinariul substituit beneficia în fond de cvasi-totalitatea prerogativelor unui episcop de drept. Primele sale mutări în raport cu regimul de la București s-au îndreptat în direcția adoptării unei atitudini de adaptare/colaborare. Ordinariul substituit Pleșca a acceptat crearea unui corp comun al Arhidiecezei de București-Iași, cu el în poziția de “număr doi” – provicar general. A acceptat de asemenea cererile regimului în legătură cu cooptarea credincioșilor cu privire la campania de mobilizare socială a „Luptei pentru Pace”, colectivizarea etc. În schimb, abordarea ordinariului substituit a dovedit și efecte benefice pentru activitatea diecezană. În primul rând, a fost norocosul beneficiar a dorinței pragmatice a fraților minori conventuali din Moldova de a intra sub autoritatea jurisdicțională a ordinariului diecezan. Părea a fi soluția optimă în vederea evitării arestării. În acest mod, clericii franciscani au adoptat haina preoților seculari. În mod cu totul paradoxal, în timpul regimului comunist, și, în plus, cu dieceza formal desființată, condusă de un fel de locțiitor de episcop, eparhia romano-catolică de Iași avea să înregistreze o eficientizare reală a activității. Conlucrarea impusă de împrejurări între clericii franciscaniși cei seculari a semnat practic eliminarea temporară a unui blocaj istoric în evoluția diecezei ieșene. Pentru prima dată în istoria episcopiei catolice de Iași, Petru Pleșca a fost liderul eparhial care și-a proiectat autoritatea și asupra membrilor Ordinului Fraților Mări Conventuali din Moldova – faptă cu totul ilegală din punct de vedere canonic. Ordinariul era îndeaproape sprijinit de Securitate, care era dispusă să îl sprijine pe Pleșca în defavoarea fraților minori conventuali inclusiv la Roma, prin crearea artificială a unei imagini favorabile.

Statutul ierarhic dobândit de Pleșca la finele Conciliului Vatican II (decembrie 1965) nu a fost recunoscut și de către Departamentul Cultelor de la București. În anii următori, ca urmare a frustrării, Pleșca avea să cadă într-o derivă autoritară, amplificată și de presiunea Securității la adresa sa. Instituția represivă credea că Pleșca acționase la Roma total împotriva intereselor statului comunist român. De aceea, în perioada imediat următoare, Securitatea a încercat prin toate mijloacele să îl compromită pe liderul catolic de la Iași. Mai întâi prin „demascarea” sa în fața Vaticanului în vara anului 1968. Comportamentul său din ce în ce mai dur practicat în raport cu

preoții subordonați a fost denunțat la Roma de clericul secular moldovean Iosif Andrici, la rândul său atras la colaborare. Chemat la Vatican pentru lucrările de revizuire a Codului Canonic în vara anului 1968, Pleșca și Andrici au avut parte de o confruntare în fața oficialilor de vârf ai Bisericii Catolice, informați „neoficial” și de Securitate asupra conduitei prelatului de la Iași. Andrici a avut câștig de cauză. Pleșca în schimb a fost nevoit să accepte realitatea rece a discreditării sale aproape totale de către Sfântul Scaun, care doar doi ani mai devreme îl consacrase episcop titular.

Securitatea își manifestase mai departe forța tentaculelor prin provocarea atent regizată a conflictului clerical izbucnit în episcopia ieșeană la începutul anilor 1970. Mai mult de 80 de clerici au semnat un memoriu ce solicita autorităților comuniste schimbarea efectivă a lui Pleșca din funcția de ordinar substituit al Iașilor. Acțiunea preoților din Moldova a dovedit efect, iar Departamentul Cultelor i-au aplicat episcopului titular de la Iași o serie de sancțiuni ce au culminat cu fixarea unui fel de domiciliu obligatoriu. Astfel, exceptând vara lui 1968, Petru Pleșca a trecut la începutul anului 1971 prin cele mai dificile momente ale carierei. Cu toate acestea, în pofida contextului global negativ, episcopul titular de Voli a rămas totuși în fruntea episcopiei catolice ieșene până la moartea sa din 1977. Menținerea sa în funcție s-a datorat în principal contextului mai larg al relațiilor dintre Sfântul Scaun și România comunistă în timpul regimului Nicolae Ceaușescu. Papa Paul al VI-lea dorea să inițieze raporturi oficiale cu guvernul comunist de la București, însă cei din urmă au susținut cu fermitate o precauție prelungită. Ca urmare, Vaticanul nu a putut opera mulți ani schimbări de clerici în fruntea diecezelor/protopopiatelor romano-catolice fără acordul regimului comunist. Până la sfârșitul vieții, Pleșca a fost astfel un mare „campion” al contextelor favorabile. La final, este dificil de apreciat cu precizie dozajul de interese din ansamblul prestației episcopului titular de Voli. În definitiv, acesta a fost compus inegal din dorința onestă de a menține existența diecezei ieșene; dar mai ales de asigurarea prestigiului propriu, a avantajelor materiale ș.a.m.d.

BIBLIOGRAFIE

1. Surse

1.1. Materiale de arhivă

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității:

Fond Documentar, dosar 0000038; 003441.

Fond Informativ, dosar 001675; 133583; 207058, vol. 1-6.

Fond Penal, dosar 57512; 051291, vol. 1-3; 051292, vol. 1-2.

Arhivele Naționale Istorice Centrale:

Fond CC al PCR – Secția Administrativ-Politică, dosarele 3/1948; 9/1948; 18/1948; 33/1949; 39/1949; 44/1949; 76/1949; 39/1950; 43/1950.

Fond Ministerul Cultelor și Artelor. Direcția Studii 1924-1925; 1930-1935; 1937-1963; dosarele 27/1948; 18/1949; 19/1950; 20/1950; 23/1950; 37/1951; 45/1951; 46/1951; 50/1951; 51/1951; 55/1951; 35/1952; 55/1953; 52/1955; 31/1956; 37/1956; 42/1956; 34/1957; 35/1957; 40/1957; 16/1969.

Fond Ministerul Cultelor și Artelor 1948-1968 (Vol. I), dosarele 3/1948-1953; 16/1965; 209/1964; 49/1968;

Fond Ministerul Cultelor și Artelor 1969-1991 (Vol. II), dosarele 6/1970; 7/1970.

Arhivele Naționale Iași, fond Comitetul Județean Iași al Partidului Muncitoresc Român, dosar 3/1949.

1.2. Volume de documente

Achim, Viorel (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, cuvânt înainte de Alexandru Florian, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, Editura Polirom, 2013.

Benjamin, Lya (editor), Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente*, Iași, Editura Polirom, 2005.

Berindei, Mihnea; Dobrinu, Dorin; Goșu, Armand (editori), *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009.

Idem, *Istoria comunismului din România*, volumul II, *Documente Nicolae Ceaușescu (1965-1971)*, Iași, Editura Polirom, 2012.

Idem, *Istoria comunismului din România*, volumul III, *Documente Nicolae Ceaușescu (1972-1975)*, Iași, Editura Polirom, 2016.

Bodeanu, Denisa; Vasile, Valentin (editori), *Afacerea „Evanghelistul”. Vizita lui Billy Graham în România (1985)*, Cluj Napoca, Editura Argonaut, 2010.

Bodeanu, Denisa (editor), *O rază de speranță în întuneric... Ajutoarele primite din străinătate de cultele religioase din România în anii '70- '80*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2018.

Bucur, Ioan-Marius; Păiușan, Cristina; Popescu, Ioan; Preda, Dumitru, *România – Vatican*, vol. I, *Relații diplomatice 1920-1950*, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Bucur, Ioan-Marius; Stan, Lavinia (editori), *Persecuția Bisericii Catolice din România. Documente din Arhiva Europei Libere 1948-1960*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutemberg, 2005.

Cipăianu, George, *Catholicism și comunism în România, 1946-1955. O perspectivă diplomatică franceză*, traducere din limba franceză de Liana Lepădatu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2015.

Ciuceanu, Radu; Păiușan, Cristina (editori), *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. 1 (1945-1958), București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001.

Dobrinu, Dorin (editor), *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1969-1962*, București, Editura Scriptorium, 2004.

Idem (editor), *Listele morții: Deținuți politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1945-1958*, Iași, Editura Polirom, 2008.

Durcovici, Anton, «Nu sunt de acord». *Declarații din arestul Securității București (1950)*, cu o prefață de Wilhelm Dancă, Iași, Editura Sapiientia, 2011.

Ioanid, Radu (editor), *Securitatea și vânzarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Iași, Editura Polirom, 2015.

Soica, Sergiu, *Cardinalul Iuliu Hossu în dosarele Securității. – note informative*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2015.

Totok, William (editor), *Episcopul, Hitler și Securitatea. Procesul stalinist împotriva «spionilor Vaticanului»*, Iași, Editura Polirom, 2008.

****Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul Legii cultelor*, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Constatin Schifirneț, București, Editura Albatros, 2000.

*** *Legea și statutele cultelor religioase din Republica Populară Română*, București, Editura Ministerului Cultelor, 1949.

*** *Legea și statutele cultelor religioase din RPR*, București, Editura Ministerului Cultelor, 1951.

*** *Lupta pentru pace. Datorie de onoare a oamenilor muncii*, Editura Confederației Generale a Muncii, 1950.

*** *Procesul unui grup de spioni, trădători și complotiști în slujba Vaticanului și a centrului de spionaj italian*, București, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1952.

****Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. II, *ianuarie-martie 1941*, ediție de documente întocmită de Marcel Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, Arhivele Naționale ale României, 1998.

****Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. III, *aprilie-iunie 1941*, ediție de documente întocmită de Marcel Ciucă, Maria Ignat, Aurelian Teodorescu, București, Arhivele Naționale ale României, 1999.

****Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. V, *octombrie 1941-ianuarie 1942*, ediție de documente întocmită de Marcel Ciucă, Maria Ignat, București, Arhivele Naționale ale României, 2001.

****Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. VI, *februarie-aprilie 1942*, ediție de documente întocmită de Marcel Ciucă, Maria Ignat, București, Arhivele Naționale ale României, 2002.

****Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IX, februarie-decembrie 1943, ediție de documente întocmită de Marcel Ciucă, Maria Ignat, București, Arhivele Naționale ale României, 2006.

1.3. Jurnale, memorii

Mindszenty, József, *Memoirs*, New York, Macmillan, 1974.

Moses, Alfred H., *Jurnal de București: drumul României de la întuneric la lumină. Memoriile unui ambasador american*, traducere din limba engleză de Andrei Dósa, București, Editura Art, 2019; ediția în limba engleză: *Bucharest Diary: Romania's Journey from Darkness to Light*, Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2018.

Netzhammer, Raymund, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I,II,III, București, Editura Academiei Române, 2005.

Ploscaru, Ioan, *Lanțuri și teroare*, Timișoara, Editura Signata, 1993.

Wurmbrandt, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere din limba engleză de Marilena Alexandrescu-Munteanu și Maria Chilian, București, Editura Casa Școalelor, 1993.

Wyszyński Cardinal Stefan, *A Freedom Within: The Prison Notes of Cardinal Stefan Wyszyński*, translation by Barbara Krzywicki-Herbert and rev. Walter J. Ziemba, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1984.

Zăpodeanu, Ioan, *Pasărea cu gheare roșii. File din istoria satului Butea, județul Iași*, Iași, Editura Sapientia, 2009.

1.4. Interviu

Adrian Onica, „Sebastian Kräuter: Viața mea a fost, ca să spun așa, cu pace...”, interviu în Smaranda Vultur (coordonator), *Germanii din Banat prin povestirile lor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2018, pp. 63-73.

Rostás, Zoltán; Momoc, Antonio, *Activiștii mărunți. Istorii de viață*, București, Editura Curtea Veche, 2007.

Cadar, Cornel, „Interviu cu PS Petru Gherghel la 40 de ani de păstorire”, interviu pe: <https://www.egco.ro/2018/02/21/interviu-cu-ps-petru-gherghel-la-40-de-ani-de-pastorire/>.

1.5. Presă

Adevărul, nr. 17757/1950.

Scânteia, nr. 1174, 18 iulie 1948; nr. 1175 din 20 iulie 1948.

România liberă, nr. 1198, 18 iulie 1948; nr. 1199, 20 iulie 1948; nr. 1202, 23 iulie 1948.

Universul, nr. 164, 18 iulie 1948; nr. 166, 21 iulie 1948; nr. 169, 25 iulie 1948.

2. Lucrări speciale: volume, studii, articole

Annuario Pontificio Per L'anno 1931, Citta del Vaticano, Tipografia Poliglota Vaticana, 1931.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. X, București, Editura Univers Enciclopedic, 2013.

Achim, Viorel, *Munca forțată în Transnistria. «Organizarea muncii» evreilor și romilor, decembrie 1942-martie 1944*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015.

Apor, Balazs; Apor, Peter; Rees, Arfon (eds.), *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives on the Postwar Period*, Washington D.C., New Academia Publishing, 2008.

Applebaum, Anne, *Cortina de Fier. Represiunea sovietică în europa de Est, 1945-1956*, traducere din limba engleză de Gabriel Stoian, București, Editura Litera, 2015; ediția în limba engleză: *Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe, 1944-1956*, New York, Doubleday, 2012.

Ash, Timothy Garton, „Swords into ploughshares: The unofficial «peace movement» and the Churches in East Germany”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 11, Issue 3, 1983, pp. 244-250.

Atudorei, Ionuț, *Comunitățile catolice din Moldova: studiu de geografie istorică*, Iași, Editura „Presa Bună”, 2015.

Bánkúti, Gábor, *Iezuiții în România în secolul XX*, traducere din limba maghiară de Tímea Berki, control științific de Cristian Vasile, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2019.

Banu, Luminița; Banu, Florian, „Tentativa de creare a Departamentului Securității în cadrul Ministerului Afacerilor Interne (1956), în Florian Banu, Liviu Țăranu (coordonatori), *Securitatea 1948-1949*, vol. I, *Monografie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pp. 108-112.

Basciani, Alberto, *Dificila unire. Basarabia și România Mare, 1918-1940*, traducere din limba italiană de George Doru Ivan și Maria Voicu, cu o prefață de Keith Hitchins, Chișinău, Editura Cartier, 2018.

Besançon, Alain, *Confuzia limbilor. Criza ideologică a Bisericii*, traducere din limba franceză de Mona și Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1992.

Idem, *Dilemele mântuirii. Criza Bisericii Catolice*, traducere din limba franceză de Mona și Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 2001.

Beeson, Trevor, *Discretion and Valour. Religious conditions in Russia and Eastern Europe*, ediție revăzută, cu un cuvânt înainte la prima ediție de Sir John Lawrence, Londra, Collins, Fount Paperbacks, Philadelphia, Fortress Press, 1982 [prima ediție – 1974].

Blet, Pierre, *Pius XII and the Second World War: According to Archives of the Vatican*, New Jersey, Paulist Press, 1999.

Blit, Lucian, „The Insoluble Problem: Church and State in Poland”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 1, Issue 3, 1973, pp. 8-11.

Bodeanu, Denisa, „Arestul, procesul și detenția episcopului Márton Áron în documentele din Arhiva CNSAS”, în *Caietele CNSAS*, Anul VI, nr. 1-2 (11-12)/2013, București, 2014, pp. 227-244.

Boer, Roland, *Lenin, Religion and Theology*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2013.

Bociurkiw, Bohdan R., „The Formulation of Soviet Religious Policy”, în *Journal of Church and State*, vol. 28, no. 3, 1986, pp. 423-438.

Boia, Lucian, *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*, București, Editura Humanitas, 2017.

Idem, *Occidentul. O interpretare istorică*, traducere din limba franceză de Emanoil Marcu, București, Editura Humanitas, 2017.

Idem, *Strania istorie a comunismului românesc (și straniile ei consecințe)*, București, Editura Humanitas, 2016.

Idem, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, ediția a IV-a, București, Editura Humanitas, 2016.

Idem, *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*, București, Editura Humanitas, 2014.

Bordeaux, Michael, „The Role of Religion in the Collapse of Communism”, în *Archiva Moldaviae*, vol. V, 2013, pp. 335-342.

Bosomitu, Ștefan, *Miron Constantinescu. O biografie*, București, Editura Humanitas, 2014.

Bozgan, Ovidiu, *România versus Vatican. Persecuția Bisericii Catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze*, București, Editura Sylvi, 2000.

Bozgan, Ovidiu (coordonator), *Studii de istorie a Bisericii*, București, Editura Universității din București, 2000.

Idem (coordonator), *Biserică, putere, societate. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2001.

Idem, „Nunțiatura Apostolică din România în anii 1948-1950”, în Idem (coordonator), *Biserică, putere, societate. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2001, pp. 130-154.

Idem, *Cronica unui eșec previzibil: România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2004.

Broun, Janice, „The Latin Rite Roman-Catholic Church of Romania”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 12, Issue 2, 1984, pp. 168-184.

Idem, „The Catholic Church in Romania”, în Pedro Ramet (editor) *Catholicism in Communist Societies*, Durham and London, Duke University Press, 1990, pp. 207-231.

Bucur, Ioan-Marius, „Le Relazioni della Romania con la Santa Sede all’inizio della guerra fredda”, în Francesco Guida, *Etnia e confessione in Transilvania (secoli XVI-XX)*, Roma, Editura Lithos, 2000, pp. 97-107.

Idem, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2003.

Burcea, Mihai, Bosomitu, Ștefan (coordonatori), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Iași, Editura Polirom, 2012.

Buruiană, Ovidiu, „Iași”, în Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora (coordonatori), *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 la «firul ierbii»*, Iași, Editura Polirom, 2019, pp. 295-309.

Catalan, Gabriel, „Prigoana anticatolică din România între 1949-1953. Arestări și procese ale unor clerici și credincioși”, în *Analele Sighet*, vol. 7, *Anii 1949-1953: mecanismele terorii*, Romulus Rusan (editor), București, Fundația Academică Civică, 1999, pp. 118-124.

Cadar, Cornel, *Anton Durcovici: arestarea, ancheta, închisoarea, moartea, înmormântarea*, Iași, Editura „Presa Bună”, 2014.

Chenau, Phillipe, *Pie XII*, Paris, Édition du Cerf, 2003.

Idem, *L’Église catholique et le communisme en Europe, 1917-1989*, Paris, Édition du Cerf, 2009.

Ciobanu, Petru, „Trecerea parohiilor din Basarabia sub jurisdicția Episcopiei de Iași și vizitele episcopilor Alexandru Theodor Cisar și Mihai Robu în Basarabia”, în *Analecta catholica*, nr. 5-6, 2011, pp. 181-206.

Idem, „Scurtă incursiune în istoria Bisericii locale din Republica Moldova”, în *Buletin istoric*, nr. 14, 2003, pp. 121-138.

Ciobanu, Petru, „Vizitele pastorale ale episcopului Anton Durcovici”, în *Buletin istoric*, nr. 15, 2014, pp. 91-11.

Connor, Charles, Patrick, *Defenders of the Faith in Word and Deed*, San Francisco, Ignatius Press, 2003.

Coman, Octavian, „Verbum Domini la Securitate”, text disponibil la <https://safielumina.ro/cuvantcatresecuritate/>.

Conzemius, Victor, „Protestants and Catholics in the German Democratic Republic, 1945-90: A Comparison”, în *Religion, State & Society*, Vol. 26, No. 1, 1998, pp. 51-59.

Chivu-Duță, Carmen, *Culte din România. Între prigonire și colaborare*, Iași, Editura Polirom, 2007.

Chrypinski, Victor C., „The Catholic Church in Poland, 1944-1989”, în Pedro Ramet (ed.), *Catholicism and Politics in Communist Societies*, Durham & London, Duke University Press, 1990, pp. 117-141.

Chumachenko, Tatiana A., *Church and State in Soviet Russia. Russian Orthodoxy from World War II to the Khrushchev Years*, Edited and Translated by Edward E. Roslof, M. E. Sharpe, New York, 2002.

Cviic, Cristopher, „Recent developments in Church-State Relations in Yugoslavia”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 1, Issue 2, 1973, pp. 6-8.

Coppa, Frank J., *The Life and Pontificate of Pope Pius XII. Between History and Controversy*, Washington D. C., The Catholic University of America Press, 2013.

Idem, *The Papacy in the Modern World: A Political History*, London, Reaktion Books, 2014.

Croitoru, Vasilică, *Răscumpărarea memoriei. Cultul Penticostal în perioada comunistă*, Medgidia, Editura Succeed Publishing, 2010.

Cucuteanu, Radu T., „*Contrareforma*” în *Moldova (sfârșitul secolului XVI – începutul secolului XVII)*, teză de doctorat, Iași, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, 2017.

Deletant, Dennis, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, traducere din limba engleză de Georgeta Ciocâltea, București, Editura Humanitas, 1998.

Idem, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, traducere din limba engleză de Lucian Leuștean, cu o prefață a autorului în limba română, Iași, Editura Polirom, 2001.

Idem, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său, 1940-1944*, traducere din limba engleză de Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2008.

Idem, *Romania under Communism. Paradox and Degeneration*, Abingdon and New York, Routledge, 2019.

Despinescu, Anton, „Episcopia Catolică de Iași în secolul al XX-lea”, în *Buletin istoric*, nr. 1, 2000, pp. 23-40.

Idem, „«Diarium» - File de cronică privind seminarul diecezan «Sfântul Iosif» din Iași (1944-1947)”, în *Buletin istoric*, nr. 3, 2002.

Idem, „Episcopul Nicolae Iosif Camilli: prima păstorire (1884-1894)”, în *Buletin istoric*, nr.5, 2004, pp. 45-82.

Idem, „Activitatea Fraților Minori Conventuali în Dieceza de Iași (1884-2005)”, în *Buletin Istoric*, nr. 6, 2005, pp. 129-142.

Idem, *Nicolae Iosif Camilli – primul episcop de Iași (1884-1894, 1904-1915)*, Iași, Sapiientia, 2015.

Doboș, Dănuț, *Răchiteni – file de monografie istorică*, Iași, Editura Presa Bună, 1999.

Idem, „Martiri și mărturisitori ai Bisericii Catolice din Moldova”, în *Buletin istoric*, nr. 5, 2004, pp. 238-257.

Idem (coordonator), *Hălăucești – sat de veche tradiție cultural-religioasă*, Iași, Editura Sapiientia, 2004.

Idem (coordonator), *Sagna. File de monografie istorică*, Iași, Editura Sapiientia, 2004.

Idem, Cheptea, Stela; Despinescu, Anton, *Catedrala romano-catolică de Iași*, Iași, Editura Presa Bună, 2005.

Doboș, Dănuț; Zahariuc, Petronel; Cireș, Lucia; Butnaru, Daniela, *Adjudei: șase veacuri de prezență catolică pe valea Siretului*, Iași, Editura Sapiientia, 2005.

Idem; Despinescu, Anton, *Episcopul Anton Durcovici. O viață închinată lui Dumnezeu și Bisericii*, Iași, Editura Sapiientia, 2005.

Doboș, Dănuț, „Figuri ilustre. Pr. Gheorghe Petz”, în *Lumina creștinului*, nr. 9 (189)/2005, [ediție online], accesibil la <http://ercis.ro/lumina/numar.asp?an=2009&numar=4&id=86>.

Idem; Dâscă, Isidor; Gabor, Iosif; Despinescu, Anton; Ilieș, Antonel Aurel, *Catolicii din Bacău*, Iași, Editura Sapiientia, 2007.

Doboș, Dănuț; Marton, József; Fodor, József (editori), Comisia Națională de Studiere a Istoriei Bisericii Catolice din România, *Biserica Romano-Catolică din România în timpul prigoanei comuniste (1948-1989)*, Iași, Editura Sapiientia, 2008.

Doboș, Dănuț; Zahariuc, Petronel; Butnaru, Daniela; Coșa, Anton, *Mărgineni, un sat de la porțile Bacăului*, Iași, Editura Sapiientia, 2009.

Doboș, Dănuț, „Figuri ilustre: Pr. Wilhelm Clofanda”, în *Lumina Creștinului*, nr.7/2009, [ediție online], accesibil la: <http://www.ercis.ro/lumina/numar.asp?an=2009&numar=7&id=156>.

Idem, „Preoții romano-catolici, în tranșeele pentru apărarea patriei”, în *Buletin istoric*, nr. 11, 2010.

Idem, „Biserica Romano-Catolică”, în Octavian Roske (coordonator), *România, 1945-1989. Enciclopedia regimului comunist. Represiunea*, Volumul I, A-E, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011, pp. 208-213.

Idem, „Relațiile dintre Episcopia de Iași și Ordinul Fraților Minori Conventuali în perioada 1949-1957”, în *Buletin istoric*, nr.13, 2012, pp. 113-130.

Idem; Văcaru, Silviu; Coșa, Anton; Butnaru, Daniela; Blaj, Petru; Cadar, Cornel; *Butea – monografie*, Iași, Editura Presa Bună, 2013.

Doboș, Dănuț, „Enciclopedia regimului comunist”, în *Actualitatea creștină*, nr. 3, anul 2013, ediție online disponibilă la: <http://www.actualitatea-crestina.ro/wp-content/uploads/2013/03/032013.pdf>.

Idem (coordonator), *Răchiteni. Șase veacuri de prezență catolică pe valea Siretului*, Iași, Editura Sapienia, 2015.

Idem (coordonator), *Traian (NT). Istorie, spiritualitate și buna conviețuire*, Iași, Editura Presa Bună, 2017.

Idem, *Pro memoria. Dieceza Romano-Catolică de Iași în anii primului război Mondial*, Iași, Editura Sapienia, 2018.

Idem; Ciobanu, Petru; Gabor, Iosif; *Biserica și școala: din istoria învățământului catolic din România*, Iași, Editura Sapienia, 2020.

Doboș, Fabian, (coordonator), *Săbăoani: file de istorie*, Iași, Editura Presa Bună, 2002.

Idem, *Viața episcopului Anton Durcovici, martir al Bisericii Catolice din România*, Iași, Editura Sapienia, 2010.

Idem, *Părintele Ioan Ciuraru, un apostol neobosit al lui Cristos*, Iași, Editura Sapienia, 2011.

Idem, *Dieceza de Iași în timpul păstoririi episcopului Dominic Jaquet OFMConv. (1895-1903)*, traducere din limba italiană de Petru Ciobanu, Iași, Editura Sapienia, 2011.

Idem, „130 de ani de la înființarea Diecezei Romano-Catolice de Iași. Periplu istoric”, în *Buletin istoric*, nr. 15, 2014.

Idem, *Părintele Rafael Friedrich – mărturisitor într-o țară comunistă*, Iași, Editura Sapienia, 2015.

Idem, *Congregația Notre Dame de Sion. 150 de ani de activitate în Moldova (1866-2016)*, Iași, Editura Sapienia, 2016.

Idem; Butnaru, Daniela; Botoșineanu, Luminița; Coșa, Anton; Doboș, Dănuț; Ghercă-Munteanu, Iulian; Fedor, Cătălin-George, *Istoria catolicilor din Săbăoani*, Iași, Editura Sapienia, 2018.

Dobre, Florica (coordonator), *Membrii C.C.al P.C.R.: 1945-1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

Dobrincu, Dorin, „Națiune și confesiune. Reflecții asupra coabitării în spațiul românesc”, în *Xenopoliana*, vol. V, 1997, nr. 1-4, pp. 84-90.

Idem, „Libertate religioasă și contestare în România lui Nicolae Ceaușescu: Comitetul Creștin Român pentru Apărarea Libertății Religioase și de Conștiință (ALRC)”, în *Anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, colecția „Analele Sighet”, vol. 10, 2003, pp. 203-227.

Idem, „Religie și putere în România. Politica statului față de confesiunile (neo)protestante, 1919-1944”, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review, Actele Colocviului Biserici și politică în societatea românească a secolului al XX-lea*, vol. VII, nr. 3, 2007, pp. 583-602.

Idem, „Cedarea Basarabiei”, în *Revista 22*, ediție online, 2010, text disponibil la <https://revista22.ro/8911/html>.

Idem, „Consecințe ale unei cedări lipsite de onoare”, în *Revista 22*, ediție online, 2010, text disponibil la <https://www.revista22.ro/consecinte-ale-unei-cedari-lipsite-de-onoare-8912.html>.

Idem, „«Culte neoprotestante și drepturile omului în România». Un memoriu din 1977”, în *Archiva Moldaviae*, vol. IV, 2012, pp. 351-402.

Idem, „«Noi nu suntem marxiști, ci creștini». Actele constitutive ale Comitetului Creștin Român pentru Apărarea Libertății Religioase și de Conștiință (1978)”, în *Archiva Moldaviae*, vol. VII, 2015, pp. 275-294.

Idem, „Declinul diversității. Minorități etnice și religioase în Iași, 1944-1989”, în *Iași – oraș al diversității. Categoriile etnice și minorități religioase în secolele XV-XX: aspecte sociale, economice, și culturale*, coordonator Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Ars Longa, 2015, pp. 278-375.

Idem, „Sub puterea Cezarului. O istorie politică a evanghelicilor din România (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – 1989)”, în Dorin Dobrinu, Dănuț Mănăstireanu (coordonatori), *Omul evanghelic. O explorare a comunităților protestante românești*, Iași, Editura Polirom, 2018, pp. 37-244.

Idem, „Prizonieri de război Centrali și internații civili în România, 1916-1918 (XXI)”, publicat la 30 ianuarie, 2020, text disponibil la [https://moldova.europalibera.org/a/prizonierii-de-r%C4%83zboi-centrali-%C8%99i-interna%C8%9Bii-civili-%C3%AEn-rom%C3%A2nia-1916-1918-\(xxi\)/30408487.html](https://moldova.europalibera.org/a/prizonierii-de-r%C4%83zboi-centrali-%C8%99i-interna%C8%9Bii-civili-%C3%AEn-rom%C3%A2nia-1916-1918-(xxi)/30408487.html).

Dumea, Emil, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Iași, Editura Sapiientia, 2006.

Dumitrescu, Andrei, „Din activitatea Ep. Marcu Glaser, Administrator apostolic al Diecezei de Iași (1944-1947/1949-1950)”, în *Buletin istoric*, nr. 10, 2009, pp. 90-98.

Dumitru-Snagov, Ion, *România în diplomația Vaticanului, 1939-1944*, București, Editura Europa Nova, 1999.

Dunn, Dennis J., *Détente and Papal-Comunist Relations 1962-1978*, Boulder, Avalon Publishing, 1979.

Idem, *The Catholic Church and Russia. Popes, Patriarchs, Tsars and Commissars*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2004.

Idem, *The Catholic Church and Soviet Russia, 1917-1939*, New York, Routledge, 2017.

Duroselle, Jean Baptiste; Mayeur, Jean Marie, *Istoria catolicismului*, traducere din limba franceză de Teodora Pavel, București, Editura Științifică, 1999.

Enache, George, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, București, Editura Nemira, 2005.

Idem, „Strategii de infiltrare și atragere la colaborare a cultelor religioase elaborate de autoritățile procomuniste din România în perioada 1945-1947, cu o privire specială asupra cazului Bisericii Ortodoxe Române”, în *Caietele CNSAS*, anul I, nr. 1/2008, pp. 53-92.

Falconi, Carlo, *The Silence of Pius XII*, London, Faber and Faber, 1970.

Fischer, Hans-Friedrich, „The Catholic Church in the GDR: A Look Back in Anger”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 13, Issue 3-4, 1991, pp. 211-219.

Figes, Orlando, *Revoluția Rusă 1891-1924. Tragedia unui popor*, traducere din limba engleză de Cornelia Marinescu, Iași, Editura Polirom, 2016.

Fogelquist, Alan, *Politics and Economic Policy in Yugoslavia, 1918-1929*, Los Angeles, Global Geopolitics Net, 2011.

Ghercă, Iulian I., *Presa catolică din România în prima jumătate a secolului al XX-lea*, teză de doctorat, Iași, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, 2012; ediție publicată în volum: Ghercă, Iulian, *Catolicii în spațiul public: presa catolică din România în prima jumătate a secolului al XX-lea*, Iași, Editura Institutul European, 2013.

Giurescu, Dinu C., *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Editura All Educational, 1999.

Goeckel, Robert F., „The Catholic Church in East Germany”, în Pedro Ramet (ed.), *Catholicism and Politics in Communist Societies*, Durham & London, Duke University Press, 1990, pp. 93-116.

Guida, Francesco, *România în secolul XX*, traducere din limba italiană de Dragoș Cojocaru, Chișinău, Editura Cartier, 2019.

Gumenâi, Ion, *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*, Chișinău, Editura Institutului de Studii Enciclopedice, 2013.

Heimann, Mary, *Czechoslovakia: The State that Failed*, New Haven, Yale University Press, 2009.

Heinen, Armin, *România, Holocaustul și logica violenței*, traducere din limba germană de Ioana Rostoș, Iași, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2011.

Herban, Adela, *România-Vatican, 1939-1950. Relații diplomatice*, Deva, Editura Astra, 2008.

Hitchins, Keith, *Scurtă istorie a României*, traducere din limba engleză de Lucia Popovici, Iași, Editura Polirom, 2015.

Hlevniuk, Oleg V., *Stalin. O nouă biografie a unui dictator*, traducere din limba engleză de Anca Simitopol, București, Editura Litera, 2017.

Husband, William, «*Godless Communists*»: *Atheism and Society in Soviet Russia, 1917-1932*, Dekalb, Northern Illinois Press, 2000.

Ilieș, Antonel-Aurel, „Seminarul filosofico-teologic «Sf. Bonaventura» din Luizi-Călugăra (1924-1949)”, în *Buletin istoric*, nr. 10, 2009, pp. 193-210.

Ionescu-Gură, Nicoleta, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948-1950. Transformări instituționale*, București, Editura AIII, 2005.

Jánosi, Csongor, „Destinul unui preot din Transilvania în regimul comunist. János Dobri (1914-1990)”, în Cosmin Budeancă și Dalia Báthory, *Istorie (ne)spuse. Strategii de supraviețuire și integrare socioprofesională în familiile foștilor deținuți politici din Europa Centrală și de Est în anii '50- '60*, Iași, Editura Polirom, 2019, pp. 115-136.

Judt, Tony, *Postwar. A history of Europe Since 1945*, London, Vintage Books, 2010.

Idem, *Când lucrurile se schimbă. Eseuri 1995-2010*, selecție și introducere de Jennifer Homans, traducere din limba engleză de Petru Iamandi, București, Editura Litera, 2017.

Kaplan, Karel, „Church and State in Czechoslovakia from 1948 to 1956. Part I”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 14, Issue 1, 1986, pp. 59-72.

Kaplan, Robert D., *Balkan Ghosts. A Journey Through History*, New York, Saint Martin`s Press, 1993.

Kelley, Geraldine, *Book of Remembrance: Biographies of Catholic Clergy and Laity Repressed in the Soviet Union (USSR) from 1918 to 1953*, lucrare disponibilă online la <https://biographies.library.nd.edu/>.

Kenez, Peter, *Hungary from the Nazis to the Soviets: The Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944-1948*, New York, Cambridge University Press, 2006.

Kent, Peter C., *The Pope and the Duce: The International Impact of the Lateran Agreements*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1981.

Idem, *The Lonely Cold War of Pope Pius XII. The Roman-Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950*, Montreal and Kingston, London, Ithaca, McGill-Queens`s University Press, 2002.

King, Charles, *Odessa. Geniu și moarte într-un oraș al visurilor*, traducere din limba engleză de Radu Săndulescu, Chișinău, Editura Cartier, 2019.

Kotkin, Stephen, *Stalin. Volume I, Paradoxes of Power, 1878-1928*, New York, Penguin Books, 2014.

Kramer, Mark, „Stalin, Soviet Policy and the Consolidation of Communist Bloc in Eastern Europe”, lucrare prezentată la Freeman Spogli International Institute, 30 aprilie 2010.

László, Leslie, „The Catholic Church in Hungary”, în Pedro Ramet (ed.), *Catholicism and Politics in Communist Societies*, Durham & London, Duke University Press, 1990, pp. 156-180.

Lăcătușu, D., Cioflâncă, Adrian, „Profesiunea lui tortura: cazul Gheorghe Enoiu”, în *Ziarul de Iași*, [ediție online], accesibil la: <https://www.ziaruldeiasi.ro/opinii/profesiunea-lui-tortura-cazul-gheorghe-enoiu-ni6ft5>.

Lendvai, Paul, *Ungurii*, traducere din limba germană de Maria Nastasia și Ion Nastasia, București, Editura Humanitas, 2017.

Lesquen, Henry, *Religia contra ideologiei socialiste*, traducere din limba franceză de Bogdan Rădulescu, București, Editura Antet, f.a.

Leuștean, Lucian N., *Orthodoxy and The Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2009.

Idem (ed.), *Eastern Christianity and the Cold War, 1945-91*, London, Routledge, 2010.

Longworth, Philip, *Crearea Europei de Est: de la preistorie la comunism*, traducere din limba engleză de Eugen Stancu, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2002.

Lőrincz, Francisc, Carol, Octavian, *Istoria Diezezei Romano-Catolice Oradea între anii 1945-1989*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Teologie Romano-Catolică, 2013.

Ljubojević, Ana; Gavrilović, Darko; Perica, Vjekoslav, „Myths and Countermyths and the Incorporation of Myth into New National Ideologies”, în Darko Gavrilović, Vjekoslav Perica (eds.), *Political Myths in the Former Yugoslavia and Successor States: A Shared Narrative*, Dordrecht, Republic of Letters, 2011, pp. 67-68.

Luca, Constantin D., *Comunitatea catolică din Moldova. Dinamică socială și relații cu statul în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, teză de doctorat, Iași, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, 2012.

Luukkanen, Arto, *The Religious Policy of the Soviet State: A Case Study: The Central Standing Commission on Religious Questions, 1929-1938*, Helsinki, Finnish Historical Society, 1997.

Idem, *The Party of Unbelief: The Religious Policy of the Bolshevik Party, 1917-1929*, Helsinki, Finnish Historical Society, 1994.

Lupu, Ștefan (coordonator), *În umbra crucii. Articole și studii despre viața și activitatea episcopului Anton Durcovici*, Iași, Editura Sapiientia, 2013.

Idem (coordonator), *Episcopul Anton Durcovici. De la leagăn până la mormânt*, Iași, Editura Sapiientia, 2014.

Luxmoore, Jonathan; Babiuch, Jolanta, „The Catholic Church and Communism, 1789-1989”, în *Religion, State & Society*, Vol. 27, Nos 3/4, 1999, pp. 301-313.

Manuilă, Sabin, „Populația României”, în *Enciclopedia României*, vol. 1, Imprimeria Națională, București, 1938.

Marples, David R., *Rusia în secolul XX. În căutarea stabilității*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, București, Editura Meteor Press, 2014.

Marsh, Christopher, *Religion and State in Russia and China. Suppression, Survival, and Revival*, New York, Continuum, 2011.

Marx, K.; Engels, F., *Opere*, vol. 3, București, Editura Politică, 1962.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, Lenin, V. I., *Despre religie*, studiu introductiv de Petru Berar, Editura Politică, București, 1974.

Marx, Karl, Friedrich, Engels, *On Religion*, Mineola, New York, Dover Publications, 2008.

Matchett, Katleen, „Recent Events in the Lithuanian Catholic Church”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 1, Issue 1, 1973, pp. 9-11.

Mazgaj, Marian S., *Church and State in Communist Poland. A History, 1944-1989*, McFarland, 2010.

McCauley, Martin, *Stalin și stalinismul*, traducere din limba engleză de Ioana Bârzeanu, București, Editura Meteor Press, 2010.

McDonough, Frank, *Gestapo: Mit și realitate despre poliția secretă a lui Hitler*, traducere din limba engleză de Ondine-Cristina Dascălița, București, Editura Trei, 2019.

Mckown, Delos B., *The Classical Marxist Critiques of Religion: Marx, Engels, Lenin, Kautsky*, Hague, Martinus Nijhoff, 1975.

Mihalache, Andi, *Istorie și practici discursive în România „democrat-populară”*, București, Editura Albatros, 2003.

Modoran, Gheorghe, *Biserica prin pustiul roșu. Rezistență și compromis în adventismul din România în perioada comunistă (1944-1965)*, vol. I, București, Editura Viață și Sănătate, 2013.

Morar-Vulcu, Călin, *Republica își făurește oamenii. Construcția identităților politice în discursul oficial în România, 1948-1965*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2007.

Moraru, Alois; Doboș, Dănuț, „Preoți militari catolici”, în *Lumina creștinului*, nr. 11, 2000, ediție online, accesat la: <http://www.ercis.ro/lumina/numar.asp?an=2000&numar=11&id=228>.

Moraru, Alois, „Seminariile catolice din Moldova”, în Ovidiu Bozgan (coord.), *Biserică, Putere, Societate. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2001, pp. 21-42.

Idem, „Episcopul Mihai Robu. Drepturile catolicilor din Moldova (I)”, în *Lumina Creștinului*, nr. 2, 2002, ediție online accesibilă la următorul site: <http://www.ercis.ro/lumina/numar.asp?an=2002&numar=2&id=30>.

Idem, „Episcopul Mihai Robu. Drepturile catolicilor din Moldova (II)”, în *Lumina Creștinului*, nr. 3, 2002, ediție online disponibilă la următorul site: <http://www.ercis.ro/lumina/numar.asp?an=2002&numar=3&id=52>.

Idem, „Prezența Societății lui Iisus în Moldova”, în *Buletin istoric*, nr. 4, Iași, 2003, pp. 34-63.

Idem, „Incursiune în istoria celor 120 de ani ai Episcopiei Romano-Catolice de Iași”, în *Buletin istoric*, nr. 5, Iași, 2004, pp. 7-44.

Idem; Răchiteanu, Iosif, *Păstorii Diecezei de Iași și rectorii Seminarului diecezan*, Iași, Editura Sapientia, 2004.

Idem, *Incursiune în istoria Episcopiei Catolice de Iași*, Iași, Editura Sapientia, 2009.

Idem, *Iezuiții din Moldova (1588-2010)*, Iași, Editura „Presa Bună”, 2011.

Alois Moraru, „Seminarul din Iași în perioada persecuției comuniste”, în *Dialog teologic*, nr. 29, 2012, pp. 41-49.

Moraru, Alois, „Anton Durcovici în capitala Moldovei”, în *Buletin istoric*, nr. 15, 2014, pp. 6-26.

Müller, Florian, *Vescovo e martire in Romania*, traducere în limba italiană de Maximilian Pal, Iași, Editura Sapientia, 2011.

Nistor, Paul, *Propagandă și politică externă românească în secolul XX*, Iași, Editura Institutului European, 2013.

Idem, „România în Războiul Rece al caricaturilor”, în *Historia*, ediție online: <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/foto-romania-in-razboiul-rece-al-caricaturilor>.

Nouzille, Jean, *Catolicii din Moldova. Istoria unei minorități confessionale din România*, traducere din limba franceză de Anton Despinescu și Petru Ciobanu, Iași, Editura Sapientia, 2011.

Oestreicher, Paul, „Christian Pluralism in a Monolithic State: the Churches of East Germany, 1945-1990”, în *Religion, State & Society*, Volume 21, Issue 3-4, 1993, pp. 263-275.

Onișoru, Gheorghe, *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, București, Fundația Academică Civică, 1998.

Idem, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014.

Opriș, Ioan, „Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria (1941-1944)”, în Gheorghe Buzatu, (coordonator), *Istorie și societate*, vol. III, București, Editura „Mica Valahie”, 2006, pp. 285-310.

Orban, József Gyula, *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon, 1950-1956*, Budapesta, 2001.

Petcu, Adrian, Nicolae (coordonator), *Partidul, Securitatea și Cultele*, București, Editura Nemira, 2005.

Idem, „Preoți basarabeni și bucovineni în atenția Securității”, în *Caietele CNSAS*, Anul II, nr. 1 (3), 2009, pp. 147-178.

Idem, „Împuternicitul de culte între conformism și asigurarea libertății religioase”, în *Caietele CNSAS*, nr. 1-2 (11-12), 2013, pp. 7-82.

Idem; Enache, George; Budeancă, Denisa, „Ministerul/Departamentul Cultelor”, în Florian Banu, Liviu Țăranu (coordonatori), *Securitatea 1948-1989*, vol. I, *Monografie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pp. 416-429.

Idem; Bodeanu, Denisa, „Contribuții la întocmirea unui dicționar al ofițerilor de Securitate (Problema Culte-Secte)”, în *Caietele CNSAS*, Anul II, nr. 1(3), 2009, pp. 55-70.

Pleșa, Liviu, „Cadrele Securității în timpul lui Teoharie Georgescu”, în *Caietele CNSAS*, anul IV, nr. 1-2 (7-8), 2011, pp. 9-56.

Polgar, Steven, „A Summary of the Situation of the Hungarian Catholic Church”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 12, Issue 1, 1984, pp. 11-41.

Pollard, John, *The Papacy in the Age of Totalitarianism, 1914-1958*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

Powell, David, *Antireligious Propaganda in the Soviet Union: A Study in Mass Persuasion*, Cambridge, MIT Press, 1975.

Pospelovski, Dmitry, *The Orthodox Church in the History of Russia*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 1998.

Preutu, Cristina, *Propaganda politică în România socialistă. Practici instituționale și tehnici de comunicare (1965-1964)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.

Procacci, Giuliano et all. (eds.), *The Cominform: Minutes of Three Conferences, 1947/1948/1949*, Milano, Feltrinelli Editore Milano, 1994.

Puiu, Andrei, „Preoții romano-catolici din Moldova la începutul Războiului Rece. Implicațiile «Luptei pentru Pace» în cadrul Diecezei de Iași”, în *Archiva Moldaviae*, vol. V, 2013, pp. 303-334.

Raiciu, Ioana, *Imaginea Vaticanului în opinia publică românească în perioada interbelică*, București, Editura Paideia, 2008.

Ramet, Pedro, *Cross and Commissar: The Politics of Religion in Eastern Europe and the USSR*, Bloomington, Indiana University Press, 1987.

Idem (ed.), *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham & London, Duke University Press, 1989.

Idem, „Catholic Tradition, Hierarchy, and the Politics of Coexistence Under Communism: An Introduction”, în Idem (ed.), *Catholicism in Communist Societies*, Durham and London, Duke University Press, 1990, pp. 3-29.

Idem, „The Catholic Church in Yugoslavia, 1945-1989”, în Idem (ed.), *Catholicism in Communist Societies*, Durham and London, Duke University Press, 1990, pp. 181-206.

Ramet, Sabrina, Petra (ed.), *Religious policy in the Soviet Union*, Londra, Cambridge University Press, 1993.

Idem, *Nihil Obstat. Religion, Politics, and Social Change in East-Central Europe and Russia*, Durham & London, Duke University Press, 1998.

Idem (ed.), *Eastern Europe. Politics, Culture, and Society since 1939*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1998.

Idem (ed.), *The Independent State of Croatia, 1941-1945*, London, Routledge, 2007.

Idem, *The Catholic Church in Polish History. From 966 to the Present*, New York, Palgrave Macmillan, 2017.

Rogues, Jean, „Catholicismul”, în Jean Delumeau (coordonator), *Religiile lumii*, traducere din limba franceză de Angela Pagu, Carol Litman, Rodica Buburuzan, Bogdan Budeș, Dinu Luca, Florentina Vișan, Iulia Waniek, Toader Saulea, Carmen Stoean, București, Editura Humanitas, 2014, pp. 125-144.

Raines, John (ed.), *Marx on Religion*, Philadelphia, Temple University Press, 2002.

Read, Christopher, *Lenin. O viață de revoluționar*, traducere din limba engleză de Dan Criste, București, Editura Meteor Press, 2015.

Reban, Milan J., „The Catholic Church in Czechoslovakia”, în Pedro Ramet (ed.), *Catholicism in Communist Societies*, Durham and London, Duke University Press, 1990, pp. 142-155.

Riccardi, Andreea, *Il potere del papa da Pio XII a Paolo VI*, Roma și Bari, Editura Laterza, 1988.

- Idem, *Il Vaticano i Mosca (1940-1990)*, Roma și Bari, Editura Laterza, 1992.
- Runcan, Nechita, *Concordatul Vaticanului cu România – considerații istorico-juridice*, Editura Ex-Ponto, Constanța, 2000.
- Idem, *România interbelică în diplomația religioasă a Vaticanului. Considerații istorice, teologice și juridice*, Constanța, Editura Ex-Ponto, 2008.
- Sapiets, Marite, „Lithuania and the Vatican”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 4, Issue 3, 1976, pp. 4-11.
- Schmitt, Oliver Jens, *Corneliu Zelea Codreanu: ascensiunea și căderea «Căpitanului»*, traducere din limba germană de Wilhelm Tauwinkl, București, Editura Humanitas, 2017.
- Idem, *România în 100 de ani: bilanțul unui veac de istorie urmat de un dialog cu Marian Voicu/Oliver Jens Schmitt*, traducere din limba germană de Wilhelm Tauwinkl, București, Editura Humanitas, 2018.
- Service, Robert, *Comrades. Communism: A World History*, London, Pan Books, 2008.
- Idem, *The Penguin History of Modern Russia. From Tsarism to the Twenty-First Century*, Fourth Edition, London, Penguin Books, 2015.
- Sikorska, Grazyna, „Cardinal Wyszynski: A Portrait”, în *Religion in Communist Lands*, Volume 9, Issue 2, 1981, pp. 92-98.
- Simon, I., *Franciscanii Minori Conventuali. Provincia „Sfântul Iosif” din Moldova*, Bacău, Editura Serafica, 1999.
- Sixsmith, Martin, *Rusia. Un mileniu de istorie*, traducere din limba engleză de Eugen Popa și Justina Bondol, București, Editura Humanitas, 2016.
- Solchanyk, Roman; Hvat, Ivan, „The Catholic Church in Soviet Union”, în Pedro Ramet (ed.), *Catholicism and Politics in Communist Societies*, Durham and London, Duke University Press, 1990, pp. 49-92.
- Solovei, Rodica, *Activitatea Guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic și cultural (19 august 1941-29 ianuarie 1944)*, Iași, Casa Editorială “Demiurg”, 2004.

Stan, Lavinia; Turcescu, Lucian, *Religie și politică în România postcomunistă*, cuvânt înainte de Sabrina P. Ramet, București, Editura Curtea-Veche, 2010.

Stehle, Hansjakob, „Papal Eastern Diplomacy and the Vatican Apparatus”, în Pedro Ramet (ed.), *Catholicism and Politics in Communist Societies*, Durham and London, Duke University Press, 1990, pp. 341-355.

Idem, *Eastern Policies of the Vatican, 1917-1979*, translated by Sanda Smith, Ohio University Press, Athens, London, 1981.

Stella, Alexander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

Idem, *The Triple Myth: A Life of Archbishop Alojzije Stepinac*, Boulder, East European Monographs, 1987.

Streikus, Arūnas, „Lithuanian Catholic Clergy and the KGB”, în *Religion, State & Society*, Vol. 34, Issue 1, 2006, pp. 63-70.

Symon, Roger, „Poland: The Catholic University of Lublin, 1918-1978”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 6, Issue 4, 1978, pp. 223-226.

Șercan, Emilia, *Cultul secretului. Mecanismele cenzurii în presa comunistă*, Iași, Editura Polirom, 2015.

Șincan, Anca, „Romania the exceptional case? Mechanisms of State Control over Religious Denominations in Romania in the late 1940's and early 1950's”, în Apor, B., Apor, P., Rees, A. (eds.), *The Sovietization of Eastern Europe*, Washington, New Academia Publishing, 2008, pp. 201-212.

Idem, „A day in the Life of an Inspector for Religious Denomination”, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gheorghe Șincai»*, Târgu Mureș, XV/2012, pp. 144-155.

Idem, „Stuck in the Middle: The Inspector for Religious Denominations as Mediator between the Religious Community and the Early Communist Romanian State”, în *East Central Europe*, no. 44, 2017, pp. 128-147.

Idem, „Portretul lui N. Despărțirea de ortodoxia comunistă: despre politica religioasă după 1948”, în Cristian Vasile (coordonator), «*Ne trebuie oameni!*» *Elite intelectuale și transformări istorice în România modernă și contemporană*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2017, pp. 317-336.

Știrban, Codruța Maria; Știrban, Marcel, *Din istoria Bisericii Române Unite (1945-1989)*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2000.

Tamaș, Iosif, *Episcopul Marcu Glaser și dezlănțuirea urgiei comuniste*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2015.

Tănase, Stelian, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, București, Humanitas, 2006.

Thom, Francoise, *Limba de lemn*, traducere din limba franceză de Mona Antohi, București, Editura Humanitas, 2005.

Thrower, James, *Marxist-Leninist «Scientific Atheism» and the Study of Religion and Atheism in the USSR*, Berlin, New York, Amsterdam, Marton Publisher, 1983.

Tihonov, Ludmila, *Politica statului sovietic față de cultele din R.S.S. Moldovenească: 1944-1965*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004.

Tismăneanu, Vladimir; Dobrinu, Dorin; Vasile, Cristian (editori), Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, București, Editura Humanitas, 2007; vezi capitolul „Regimul comunist și cultele religioase”, pp. 258-288.

Tomsky, Alexander, „«Modus moriendi» of the Catholic Church in Czechoslovakia”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 10, Issue 1, 1982, pp. 23-53.

Țărău, Virgil, „«Democrațiile populare» și atitudinea lor față de religie și Biserică în 1948”, în AS, vol. VI, *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, Romulus Rusan (editor), București, Fundația Academică Civică, 1998, pp. 670-679.

Vasile, Cristian, „Atitudini ale clerului ortodox și catolic față de Uniunea Sovietică și față de regimul de tip sovietic 1944-1948, în Ovidiu Bozgan (coordonator), *Biserică, Putere și Societate. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2001, pp. 155-181.

Idem, „The Romanian Communists and the Church”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 34-35, 1-2/2002, pp. 131-135.

Idem, „The Apostolic Nunciature in Romania at the beginning of the Communist Regime 1945-1950”, în *Annuario*, no. 4, 2002, pp. 255-261.

Idem, „Biserica Romano-Catolică din Europa răsăriteană 1945-1950”, în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, vol. I, 2002, pp. 109-122.

Idem, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, București, Editura Curtea-Veche, 2004.

Idem, „Comunismul și Biserica: represiune, compromitere și instrumentalizare”, în Ruxandra Cesereanu (ed.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iași, Editura Polirom, 2006, pp. 170-190.

Vițalariu, Adrian, „Nicolae Petrescu-Comnen, Sfântul Scaun și «demisia» episcopului István Fiedler (1939)”, în Idem, Liviu Cărare, Iulian Ghercă (coordonatori), *Spațiul românesc între democrație și totalitarism*, Iași, Editura Junimea, 2011, pp. 110-118.

Idem, *Nicolae Petrescu-Comnen. Diplomat*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014.

Walters, Philip, „A survey of Soviet religious policy”, în Sabrina Petra Ramet (ed.), *Religious policy in the Soviet Union*, New York, Cambridge University Press, 1993, pp. 3-30.

Ward, Caroline, „Church and State in East Germany”, în *Religion in Communist Lands*, Vol. 6, Issue 2, 1978, pp. 89-95.

Werth, Nicolas, *Istoria Uniunii Sovietice de la Lenin la Stalin (1917-1953)*, traducere, Cuvânt înainte și note de Florin Constantiniu, București, Editura Corint, 2000.

Wolton, Thierry, *O istorie mondială a comunismului: încercare de investigație istorică*, vol. I: *cu pumnul de fier. Călăii*, traducere din limba franceză de Adina Cobuz, Wilhelm Tauwinkl, Emanoil Marcu, Vlad Russo, Mariana Piroteală, Marieva-Cătălina Ionescu, Georgeta-Anca Ionescu și Elena Ciocoiu, București, Editura Humanitas, 2018.

